

Fuseren is vooruitzien

Over de partijleden van ChristenUnie, CDA en SGP

Joop van Holsteyn en Ruud Koole¹

Inleiding

Het is begrijpelijk dat in een bundel beschouwingen naar aanleiding van het tienjarig bestaan van de ChristenUnie eerst en vooral wordt teruggekeken en nabeschouwd. Toch werpen wij liever een blik op de toekomst. Een uiterst speculatieve blik op een toekomst die wellicht nimmer komen zal en zeker niet nabij is. Wij staan namelijk niet stil bij de fusie van het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) en de Reformatorische Politieke Federatie (RPF) tot ChristenUnie, maar wagen te exploreren hoe de uitgangssituatie en eventuele kansen zijn voor een fusie tussen ChristenUnie, CDA en SGP. Dat doen wij in het volle besef dat vooralsnog van een dergelijk samengaan volstrekt geen sprake is. Maar ja, was dat niet ooit evenzeer het geval ten aanzien van een fusie van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), de Christelijk-Historische Unie (CHU) en de Katholieke Volkspartij (KVP) tot CDA of de vier partijen die zijn opgegaan in GroenLinks?² Onze exploratie kan minstens de gedachten prikkelen en de discussie voeden, en biedt ons de gelegenheid om een kijkje te nemen binnen de drie genoemde confessionele partijen, in het bijzonder waar het gaat om de leden ervan.

Welke omstandigheden, factoren en actoren in welke mate en constellatie relevant zijn als het gaat om vraagstukken van partijfusie is trouwens niet erg duidelijk. Een kleine twintig jaar geleden werd in een betoog waarin fusiebevorderende factoren werden verkend, geconstateerd dat de theorievorming met betrekking tot fusies van politieke partijen ‘op een laag pitje’ stond.³ In die situatie lijkt sindsdien niet veel verandering gekomen te zijn. In een meer recente poging in dezen een omvattend theoretisch kader te ontwikkelen, dat in eerste instantie getoetst is aan het ontstaan van de ChristenUnie, werd de problematiek ‘understudied’ genoemd.⁴ Dat is een understatement. Het feit dat nauwelijks theorievorming heeft plaatsgevonden, is overigens enigszins verklaarbaar. Want hoewel voortdurend nieuwe politieke partijen het licht zien, zijn die partijen vaker niet dan wel de uitkomst van een fusieproces.⁵ Voor Nederland is berekend dat van de 63 partijen die zijn ontstaan in de periode 1989-2006, er niet meer dan drie als

gevolg van een fusie van bestaande partijen tot stand zijn gekomen. Naast de ChristenUnie gaat het om GroenLinks en de Verenigde Senioren Partij.⁶

Het moge zo zijn dat een geavanceerde, empirisch beproefde theorie met betrekking tot partijfusies niet beschikbaar is, maar dat houdt niet in dat we dienaangaande niets weten of mogen verwachten. Fusiebevorderende factoren kunnen bijvoorbeeld worden gevonden in een 'context van electoraal verval en ideologische aanpassingen [...] zeker wanneer samenwerkingsverbanden in dezelfde ideologische sfeer en met een vergelijkbare sociale achtergrond werkzaam zijn'.⁷ In het algemeen dienen voor het inzicht in partijfusies drie clusters van factoren in ogenschouw te worden genomen: '(a) intra-party factors that drive dynamics within parties, (b) inter-party factors that drive interactions between potential merging partners, and (c) contextual factors'.⁸ Wat dat laatste cluster betreft, is voor de totstandkoming van de ChristenUnie geweest op het belang van een voortgaand proces van secularisatie.⁹ Vanuit dat perspectief is denken over een toekomstig samengaan van ChristenUnie, CDA en SGP misschien zo vreemd niet, gezien het feit dat dit proces nog altijd zijn eindpunt niet heeft bereikt.¹⁰

In het navolgende laten we de maatschappelijke context verder buiten beschouwing. Wij concentreren ons op interne aspecten, en dan primair op de partijleden van ChristenUnie, CDA en SGP. Politiek is en blijft mensenwerk, ook in het geval van partijfusies. Zelfs bij de aanwezigheid van gunstige externe factoren en een welwillende partijtop zijn het niet in de laatste plaats de gewone partijleden die al dan niet hun bijdrage leveren aan het welslagen van een fusie. Wil het komen tot die éne partij, dan moet er sprake zijn van een zekere mate van gelijkgezindheid. 'Verwacht wordt dat dit [fusieproces] vlotter en rimpellozer zal verlopen naarmate de sociale en politieke homogeniteit van de fusierende partijen groter is.'¹¹

Dat idee van een zekere mate van gelijkgezindheid verklaart mede de keuze van aandacht voor uitsluitend ChristenUnie, CDA en SGP, die alle Gods Woord een substantiële rol laten spelen in de politieke opstelling en het politiek gedrag. Partijen zullen immers opteren voor een fusie 'only if the partner is similar in some salient respects', en religie is voor deze potentiële partners uiteraard een dergelijke factor.¹² De partijen hebben trouwens meer raakvlakken. Zij kennen elkaar enigszins op basis van onderlinge politieke samenwerking, een fusiebevorderende omstandigheid.¹³ Zo bestaat tussen de ChristenUnie en de SGP in een aantal gemeenten en provincies een samenwerkingsverband in enigerlei vorm, en trekt men in de regel op Europees niveau samen op, zij het dat dit niet altijd zonder problemen is.¹⁴ 'ChristenUnie en SGP vinden elkaar bij hun bron, de Bijbel, maar het zijn en blijven wel twee verschillende partijen', aldus Arie Slob, fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Tweede Kamer, in een nabeschuiving van de Europese verkiezingen van 2009 en voorbeschuiving op de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010.¹⁵ In zijn eigen politieke ontwikkeling had Slob trouwens ooit de bewuste keuze gemaakt voor het GPV, een van de fusiepartijen van de ChristenUnie, na een onderlinge afweging en vergelijking met het CDA en de SGP.¹⁶

De ChristenUnie en het CDA zitten met de PVDA sinds de Kamerverkiezingen van november 2006 in een regeringscoalitie, soms aangeduid als een rood-christelijke coalitie, waarbij CDA en ChristenUnie gemakshalve in hetzelfde 'christelijke' hokje worden geplaatst. Slob verzette zich overigens tegen de opvatting dat de ChristenUnie 'een soort mini-CDA aan het worden zou zijn', al resulteerde een vergelijking van beide partijen bij de politicoloog André Krouwel in het oordeel dat de ChristenUnie 'eigenlijk een betere versie van het oude CDA geworden' is.¹⁷ De (vermeende) gelijkenis tussen ChristenUnie en CDA en de kans op verwarring zijn in de ChristenUnie kennelijk aanleiding geweest voor actie: 'De Tweede-Kamerfractie werkt momenteel aan een document dat de verschillen tussen ChristenUnie en het CDA aan het licht brengt. Aanleiding hiervoor is de onduidelijkheid die soms bestaat bij de achterban over het verschil in opvattingen van beide partijen', aldus een mededeling in het ChristenUnie-blad *HandSchrift* in 2006.¹⁸ In een wat verder verleden, tot slot, konden het CDA, de SGP en de ChristenUnie en haar voorlopers zich meer dan eens vinden in hun gezamenlijke verzet tegen de zogeheten paarse coalitie van PVDA, D66 en VVD en het door die coalitie gevoerde beleid ten aanzien van medisch-ethische kwesties.¹⁹

In het navolgende komen partijleden van ChristenUnie, CDA en SGP aan bod. Van hun opvattingen en enkele andere kenmerken hebben we een indruk op basis van het door de Universiteit Leiden uitgevoerde partijledenonderzoek, een *survey* met behulp van een schriftelijke vragenlijst die in het late voorjaar en de zomer van 2008 is gehouden onder een aselechte steekproef van partijleden.²⁰ De verzamelde informatie biedt de gelegenheid te bezien ten aanzien van welke eigenschappen en inhoudelijke opvattingen de leden van ChristenUnie, CDA en SGP overeenkomen dan wel verschillen. Het mag dan om een speculatieve vraag gaan, maar toch: in hoeverre is er, bijna tien jaar na het ontstaan van de ChristenUnie als politieke fusie, sprake van een fusiebelemmerende heterogene groep burgers dan wel van een fusiebevorderend homogeen geheel als we kijken naar de partijleden van ChristenUnie, Christen Democratisch Appèl en Staatkundig Gereformeerde Partij?

Op het eerste gezicht: kenmerken van de leden van ChristenUnie, CDA en SGP

Politiek is weliswaar mensenwerk, maar dan toch overwegend mannenwerk. Dat is de indruk gezien de samenstelling van het ledenbestand van ChristenUnie, CDA en SGP (zie tabel 1). Dat de SGP maar weinig vrouwelijke partijleden kent, mag niet echt verbazen. Het is pas sinds 2006 dat vrouwen zich na een wijziging van de partijstatuten als lid kunnen aansluiten, al blijft het bekleden van politieke ambten in raden, Staten en Kamers aan mannen voorbehouden. Een jaar nadat vrouwen partijlid konden worden, werd geconstateerd dat weinigen van die mogelijkheid gebruik hadden gemaakt.²¹ In 2008 lijkt het beeld niet veel anders: van de aan ons onderzoek deelnemende partijleden van de SGP is 5 procent vrouw.

Tabel 1. Leden van ChristenUnie, CDA en SGP vergeleken naar enkele achtergrondkenmerken, 2008

	ChristenUnie	CDA	SGP
<i>geslacht</i>			
– man	69	76	95
– vrouw	31	25	5
totaal	100%	101%	100%
N=	520	462	535
<i>leeftijd</i>			
≤ 30 jaar	7	2	9
31-40	17	3	18
41-50	19	6	16
51-60	24	17	17
61-70	18	30	24
71-80	11	28	13
> 80 jaar	2	13	2
totaal	98%	99%	99%
N=	516	459	543
spreiding gemiddeld	20-96 52,7	21-93 66,9	20-91 53,2
<i>hoogst genoten opleiding</i>			
– alleen lagere school/basisschool	1%	2%	8%
– hbo, universiteit	52%	41%	27%
<i>religie*</i>			
– geen	1	1	–
– rooms-katholiek	1	36	–
– protestants	90	61	99
anders	9	3	1
totaal	101%	101%	100%
N=	524	467	539
<i>kerkgang</i>			
– elke week of vaker	93	48	99
– enkele keren per maand	5	28	0
– enkele keren per jaar	2	17	0
– (praktisch) nooit	1	7	0
totaal	101%	100%	99%
N=	519	459	539

Tabel 1. (vervolg)

	ChristenUnie	CDA	SGP
<i>subjectieve sociale klasse</i>			
- hogere klasse	5	9	3
- hogere middenklasse	31	33	19
- gewone middenklasse	51	53	49
- hogere arbeidersklasse	6	2	7
- gewone arbeidersklasse	7	4	22
totaal	100%	101%	100%
N=	495	443	528

* De vraag naar religie kende in de vragenlijst voor de SGP-leden andere antwoordalternatieven dan in die voor de ChristenUnie en het CDA om ruimte te bieden voor de specifieke protestantse denominatie van de betreffende leden. Hier zijn, ter wille van de overzichtelijkheid, alle groepen protestanten bijeengevoegd. Overigens rekenen ChristenUnie-leden zich relatief vaak tot de Gereformeerde Kerken (34 procent), de Protestantse Kerk Nederland (18 procent) en de Evangelische Gemeente/Pinkstergemeente (15 procent).

Bij de ChristenUnie en het CDA is het aandeel vrouwen onder de leden groter, maar ook hier domineert in getalsmatig opzicht het mannelijke partijlid. Met ruim 30 procent vrouwelijke partijleden scoort de ChristenUnie op dit punt overigens wel wat hoger dan het CDA (25 procent).

Waar de SGP het buitenbeentje van de vergeleken partijen is met betrekking tot de man-vrouwverhouding, daar blijkt het CDA een afwijkend beeld te vertonen als het gaat om de leeftijdsopbouw. Het CDA heeft een behoorlijk oud ledenbestand, met een gemiddelde van bijna 67 jaar. Er zijn jongere leden – de jongste CDA-responderend in het ledenonderzoek is 21 jaar – maar in de leeftijdsgroepen tot en met 50 jaar zit niet veel meer dan 10 procent van alle partijleden. De ledenaanhang van het CDA is de laatste jaren tevens sterk vergrijsd: in een vergelijkbaar ledenonderzoek in 1986 lag de gemiddelde leeftijd op 57 en in 1999 op 61 jaar.²² Bij de ChristenUnie en de SGP ligt de gemiddelde leeftijd aanzienlijk lager (bij beide partijen 53 jaar). Bovendien kennen zij een redelijke spreiding over alle leeftijdsgroepen. In deze twee partijen is ruim 25 procent van de leden jonger dan 40 jaar; in het CDA is het vergelijkbare percentage 5.

Ten aanzien van opleiding zijn vanwege de overzichtelijkheid alleen gegevens gepresenteerd voor de leden met een relatief lage (ten hoogste lagere of basisschool) en relatief hoge opleiding (universitair en hoger beroepsonderwijs). In de eerste categorie zijn bij de ChristenUnie en het CDA nauwelijks leden te vinden, terwijl

onder de SGP-leden 8 procent ‘slechts’ de lagere of basisschool als hoogste opleiding genoten heeft. Anderzijds heeft de helft van de leden van de ChristenUnie een opleiding op hbo-niveau dan wel de universiteit genoten, tegen ruim 40 procent van de CDA-leden en 27 procent van de SGP’ers. Daarmee zijn hoger opgeleiden binnen de ChristenUnie en het CDA oververtegenwoordigd ten aanzien van de eigen kiezersaanhang van 2006, wat bij de SGP niet het geval is.²³ Zeker voor deze partij gaat de in beschouwingen over Nederland als diplomademocratie betrokken stelling dat er in termen van opleiding een aanzienlijke kloof bestaat tussen elite – als we partijleden zo beschouwen – en gewone burgers niet op, terwijl die stelling voor de ChristenUnie en het CDA slechts in beperkte mate houdbaar is.²⁴

Dat de leden van de confessionele partijen zich vrijwel zonder uitzondering zeggen te rekenen tot een kerkelijke gezindte, mag niet verbazen. Evenmin dat partijleden van de ChristenUnie en de SGP zich bekennen tot het protestantisme, althans een van de hier gemakshalve onder deze brede noemer samengebrachte denominaties. Partijleden van deze twee partijen blijken daarenboven uiterst trouwe kerkgangers: van de ChristenUnieleiden gaat ruim 90 procent ten minste eenmaal per week naar een dienst, terwijl 99 procent van de leden van de SGP aangeeft dit te doen. Bij het CDA ligt dit alles een slag anders. Het ledenbestand van deze fusiepartij van twee protestantse partijen en een rooms-katholieke partij bestaat voor ruim een derde deel uit katholieken en voor ruim 60 procent uit protestanten, wat een verschuiving in de onderlinge verhouding weergeeft vergeleken met 1999, toen 45 procent aangaf katholiek te zijn en 52 procent protestant.²⁵ De CDA-leden beleven hun geloof minder intens dan de leden van de ChristenUnie en de SGP, als we het kerkbezoek als indicator gebruiken. Ongeveer de helft van de CDA-leden gaat ten minste eenmaal per week naar de kerk, ruim een kwart doet dat enkele keren per maand, en een kwart enkele keren per jaar of (praktisch) nooit. Dit is misschien niet zo frequent vergeleken met de leden van de ChristenUnie en de SGP, maar ten opzichte van de Nederlandse bevolking als geheel nog altijd opmerkelijk vaak: van de Nederlandse bevolking van achttien jaar en ouder ging in 2008 72 procent zelden of nooit naar de kerk.²⁶

In alle drie partijen vormen de leden die zichzelf tot de gewone middenklasse rekenen met ongeveer de helft de grootste groep. Vanuit deze optiek lijken de ChristenUnie en het CDA sterk op elkaar, en zien we een ander beeld bij de SGP. Die partij kent namelijk een substantiële groep van ruim 20 procent partijleden die zich zeggen te rekenen tot de gewone arbeidersklasse. Daarmee is deze klasse de één na grootste onder de SGP-leden, terwijl dit bij ChristenUnie en CDA de hogere middenklasse is.

Hoewel het strikt genomen niet om achtergrondkenmerken gaat, vullen gegevens over hun mediagebruik het beeld van de partijleden verder in (zie tabel 2). Als we kijken naar de krant die men (vrijwel) dagelijks leest, dan zien we een begrijpelijk beeld. Voor de leden van de ChristenUnie zijn de drie meest gelezen kranten het ‘eigen’ *Nederlands Dagblad* (55 procent), op afstand gevolgd door het *Reformatorisch Dagblad* (13 procent) en *Trouw* (9 procent). Die laatstgenoemde krant voert de

top drie aan onder de leden van het CDA met 36 procent, gevolgd door *Algemeen Dagblad* (12 procent) en *NRC Handelsblad* (9 procent); het is opmerkelijk dat de oorspronkelijk katholieke *de Volkskrant* geen plaats in de top drie onder CDA-leden heeft. Seculiere kranten worden door de SGP-leden sporadisch gelezen. Zowel *De Telegraaf* als *Algemeen Dagblad* komt weliswaar in de staatkundig-gereformeerde top drie voor van meest gelezen kranten, maar dan gaat het (met 3 procent) om uitzonderingen. Het SGP-lid leest namelijk zo goed als uitsluitend het *Reformato-ri-sch Dagblad*.

Tabel 2. Leden van ChristenUnie, CDA en SGP vergeleken naar mediagebruik, 2008

	ChristenUnie	CDA	SGP
<i>3 meest gelezen landelijke kranten*</i>	<i>Ned. Dagblad</i> (55%)	<i>Trouw</i> (36%)	<i>Reform. Dagblad</i> (97%)
	<i>Reform. Dagblad</i> (13%)	<i>Alg. Dagblad**</i> (12%)	<i>De Telegraaf</i> (3%)
	<i>Trouw</i> (9%)	<i>NRC Handelsblad</i> (9%)	<i>Alg. Dagblad**</i> (3%)
<i>lidmaatschap omroep</i>			
– ja	79%	83%	21%
<i>van wie lid van:***</i>			
– EO	94%	15%	88%
– NCRV	5%	54%	2%
– KRO		28%	
– Ref. Omroep			8%

* Het gaat hier om landelijke dagbladen; een aanzienlijk deel van de leden van de drie gepresenteerde partijen zegt (ook) dagelijks of vrijwel dagelijks een regionaal of lokaal dagblad te lezen.

** Het gaat hier om het *Algemeen Dagblad*, inclusief bijbehorende regionale dagbladen.

*** Omroepen genoemd door minder dan 1 procent van de partijleden die zeggen lid van een omroep te zijn, zijn niet opgenomen.

Ook ten aanzien van het lidmaatschap van een omroep zien we een herkenbaar beeld. Een ruime meerderheid van de leden van de ChristenUnie is omroep-lid, en daarbij gaat het vrijwel altijd om het lidmaatschap van de EO. Ook onder de CDA-leden is lid zijn van een omroep gebruikelijk, maar hier zien we meer heterogeniteit. Onder de leden binnen het CDA is de NCRV veruit de grootste omroep (54 procent), gevolgd door de KRO (28 procent) en de EO (15 procent). Onder de SGP-leden is het lidmaatschap van een omroep eerder uitzondering dan regel, wat in het licht van de lange tijd uiterst terughoudende houding van de

partij ten opzichte van radio en televisie wellicht niet werkelijk verbazen mag.²⁷ Als men al lid is, dan in overgrote meerderheid (88 procent) van de EO, gevolgd door de bij het brede publiek waarschijnlijk minder bekende, slechts via internet te volgen – geen uitzendingen op zondag – Reformatorische Omroep (8 procent) en de NCRV (2 procent).

En, wordt het gezien deze kenmerken van partijleden een soepele fusie van ChristenUnie, CDA en SGP? Als sociale homogeniteit de enige relevante factor zou zijn, dan nog is het moeilijk om hierop een ongeclausuleerd bevestigend of ontkennend antwoord te geven. SGP-leden kunnen menen dat in de ChristenUnie en het CDA erg veel vrouwen aanwezig zijn; leden van ChristenUnie en SGP kunnen huiverig zijn als zij zien hoe weinig jong bloed het CDA inbrengt in de fusiepartij en hoeveel katholieken, terwijl men de wenkbrauwen fronsen zal als men merkt dat wekelijks kerkbezoek niet voor al die CDA'ers vanzelfsprekend of gebruikelijk is. Tegelijkertijd bestaan er ook vele overeenkomsten tussen de ledenbestanden van de drie confessionele partijen, zoals het feit dat men zeker in vergelijking met de overige Nederlanders veelal een religie aanhangt en relatief vaak een kerkdienst bezoekt. Wij stellen de inschatting van de slagingskansen van de fusie dan ook beter nog even uit.

Bij nader inzien: opvattingen van leden van ChristenUnie, CDA en SGP

Partijen zetten zich in voor een politiek, inhoudelijk project, en '[v]oor een geslaagde fusie is ideologische overeenstemming niet minder belangrijk dan sociale homogeniteit'.²⁸ Mensen sluiten zich ook aan bij een partij bovenal vanwege inhoudelijke overwegingen. Zo wordt de reden 'om steun te geven aan de beginselen van de partij' door 95 procent van de leden van de ChristenUnie als tamelijk of zeer belangrijk genoemd in antwoord op de (gesloten) vraag naar het waarom van het partijlidmaatschap. Voor het CDA en de SGP zijn de vergelijkbare cijfers 89 respectievelijk 99 procent. Het ook op politiek terrein uiting geven aan de eigen levensovertuiging is tamelijk of zeer belangrijk geweest voor 93 procent van de leden van de ChristenUnie, 75 procent van de CDA- en 81 procent van de SGP-leden. Bij de overweging 'om me voor de doelstelling van de partij te kunnen inzetten' gaat het om respectievelijk 53, 56 en 63 procent.

Motieven die meer sociaal van aard zijn, hebben bij het aangaan van het partijlidmaatschap een minder grote rol gespeeld. Omdat het prettig is om met partijgenoten samen te werken bijvoorbeeld, was tamelijk of zeer belangrijk voor 24 procent van de leden van de ChristenUnie, voor 38 procent van de leden van het CDA en voor 31 procent van de SGP-leden. Het idee via het partijlidmaatschap interessante mensen te ontmoeten, speelde een dergelijke rol bij 17 en 19 procent van de leden van ChristenUnie respectievelijk SGP, maar lijkt van meer gewicht voor de CDA-leden (40 procent). De reden 'om aardige mensen te ontmoeten' was tamelijk dan wel zeer belangrijk voor heel bescheiden minderheden van 8, 18 en

7 procent van de leden van respectievelijk ChristenUnie, CDA en SGP. Al met al lijkt het er erg sterk op dat politieke overwegingen van veel groter gewicht zijn geweest dan sociale toen men zich ooit meldde als partijlid. Die lijn doortrekkend is het in onze visionaire blik op een fusie van ChristenUnie, CDA en SGP van eminent belang dat de partijleden van de drie partijen inhoudelijk op ongeveer dezelfde lijn zitten.

Of de leden van de drie partijen het al dan niet eens zijn, wordt ten eerste bekeken voor enkele politieke vraagstukken die in de Nederlandse politiek een voorname rol speelden, spelen dan wel kunnen gaan spelen (zie tabel 3). We kijken daarbij naar (a) de gemiddelde score van alle onderzochte leden (op een zevenpuntsschaal; zie ook bijlage 3); (b) de modus, die weergeeft welke positie voor de grootste groep leden het beste uitdrukking gaf aan hun mening; en (c) de zogeheten Agreementscore of A-score, die een maat is voor de onderlinge overeenstemming bij de leden. De A-score kan lopen van -1 tot en met +1, waarbij een hogere positieve score een grotere eensgezindheid aangeeft en een negatieve score wijst op het bestaan van onderscheiden kampen binnen de partij met tegengestelde meningen.²⁹

Met betrekking tot het euthanasievraagstuk lopen de meningen scherp uiteen. De leden van de ChristenUnie en de SGP kunnen elkaar met gemiddelde scores van 2,3 en 1,2 en een modus van 2 respectievelijk 1 vinden in hun streven naar een verbod op euthanasie. De positie van de CDA-leden wijkt hier echter sterk van af: hun gemiddelde positie (5,0) duidt op een neiging euthanasie toe te staan, een indruk die wordt onderstreept door de score 6 van de modus. Binnen het CDA bestaat op dit punt overigens relatief weinig eendracht: de leden van de ChristenUnie en vooral de SGP zijn gezien de A-scores van .6 en .9 onderling minder verdeeld dan de leden van het CDA (A-score .4). Dat het euthanasievraagstuk een heikel punt zou zijn bij een eventueel samengaan van de partijen, blijkt te meer uit het feit dat de leden van de ChristenUnie en met name de SGP het een erg belangrijk thema vinden. Van de ChristenUnie-leden is 18 procent van mening dat hun partij dit vraagstuk met voorrang zou moeten aanpakken en oplossen, terwijl dat onder de SGP'ers zelfs 55 procent is (zie tabel 3; onderste, gearceerde gedeelte).

De leden van ChristenUnie, CDA en SGP zijn minder verdeeld als het gaat om het vraagstuk van de inkomensverdeling. Ten aanzien van de vraag of die verschillen groter dan wel kleiner zouden dienen te worden, nemen zij gemiddeld en redelijk eensgezind een middenpositie in, al zijn de SGP-leden wat minder voorstander van nivellering. Een vergelijkbaar beeld doet zich voor bij een tweede vraagstuk dat kan worden geacht een onderliggende sociaaleconomische dimensie te reflecteren, dat van de hoogte van de sociale uitkeringen. Ook hier zien we dat de leden van de onderzochte partijen, redelijk eensgezind, over het geheel bezien van mening zijn dat die uitkeringen niet te hoog zijn, maar ook niet te laag.

Het vraagstuk van de integratie van (etnische) minderheden in de Nederlandse samenleving wordt als manifestatie gezien van een nieuwe scheidslijn in de

*Tabel 3. Centrale tendenties en spreiding meningen over strijdpunten partijleden ChristenUnie, CDA en SGP, 2008**

	ChristenUnie	CDA	SGP
<i>euthanasie (1=verbieden; 7=toestaan)</i>			
– gemiddelde	2,3	5,0	1,2
– modus	2	6	1
– A-score	.6	.4	.9
N=	506	451	537
<i>inkomensverschillen (1=groter; 7=kleiner)</i>			
– gemiddelde	4,9	4,8	4,5
– modus	4-5	4	4
– A-score	.5	.5	.5
N=	504	447	524
<i>sociale uitkeringen (1=uitkeringen te laag; 7=uitkeringen te hoog)</i>			
– gemiddelde	3,9	4,2	4,4
– modus	4	4	4
– A-score	.6	.6	.5
N=	498	448	531
<i>integratie minderheden (1=cultuur behouden; 7=volledig aanpassen)</i>			
– gemiddelde	4,6	5,0	5,7
– modus	5	5	7
– A-score	.4	.5	.6
N=	506	450	531
<i>Europese eenwording (1=moet verder gaan; 7=is al te ver gegaan)</i>			
– gemiddelde	4,9	3,7	6,1
– modus	4	3	7
– A-score	.3	.2	.7
N=	504	447	531
<i>kernenergie (1=centrales bouwen; 7=geen centrales bouwen)</i>			
– gemiddelde	4,0	3,1	3,4
– modus	3	3	2
– A-score	.1	.3	.2
N=	499	447	520
<i>criminaliteit (1=optreden te hard; 7=optreden moet harder)</i>			
– gemiddelde	5,7	5,7	6,4
– modus	6	6	7
– A-score	.6	.6	.8
N=	499	451	532

Tabel 3. (vervolg)

	ChristenUnie	CDA	SGP
<i>militaire missies (1=nooit militairen leveren; 7=altijd militairen leveren)</i>			
– gemiddelde	5,0	5,2	5,2
– modus	5	5	5
– A-score	.6	.6	.5
N=	503	450	530
<i>top drie kwesties die met voorrang door partij moeten worden aangepakt**</i>			
– integratievraagstuk	28%	25%	12%
– criminaliteitsvraagstuk	24%	22%	22%
– euthanasievraagstuk	18%		55%
– vraagstuk inkomensverdeling		15%	
N=	449	410	494

* Bij het gemiddelde gaat het om het rekenkundig gemiddelde van de schaalposities; de modus geeft aan welke positie(s) het meest is (zijn) ingenomen; de A-score is een maat voor onderlinge overeenstemming.

** De partijleden kregen in de vragenlijst acht kwesties voorgelegd waarover eerder hun mening was gevraagd en mochten slechts één kwestie noemen.

politiek.³⁰ De leden van de SGP zijn stellig: met een gemiddelde score van 5,7, een modus van 7 en een A-score van .6 zijn zij het erover eens dat allochtonen zich bij voorkeur geheel aanpassen aan de Nederlandse cultuur. De leden van het CDA en vooral de ChristenUnie zijn hierin niet alleen minder stellig met gemiddelde scores van 5,0 en 4,6, maar zijn er onderling wat meer over verdeeld met A-scores van .4 respectievelijk .5. Dat er licht tussen de opvattingen zit van de leden van de drie partijen is des te meer van belang, omdat de integratie van allochtonen, althans onder de leden van de ChristenUnie en het CDA, een problematiek betreft die als eerste met voorrang door de partij moet worden aangepakt. Ook onder de leden van de SGP komt dit vraagstuk in de top drie van kwesties waaraan met spoed aandacht moet worden besteed.

Een tweede relatief nieuw politiek vraagstuk, dat eveneens gerelateerd is aan de voornoemde nieuwe scheidslijn in de Nederlandse politiek, betreft het tempo en de aard van het proces van Europese eenwording. Dat proces is al decennia gaande, maar de politisering ervan liet op zich wachten en het electorale belang was lange tijd verwaarloosbaar.³¹ Daar kwam verandering in toen in 2005 Nederlandse burgers

via een landelijk referendum over de Europese 'Grondwet' lieten weten niet zo enthousiast over Europese integratie en de Europese Unie te zijn als door velen werd gedacht.³² Leden van de ChristenUnie en het CDA zijn over die Europese integratie verre van eendrachtig; de A-scores zijn met .3 en .2 laag, wat wijst op gebrek aan onderlinge eensgezindheid. Gemiddeld komen de leden van beide partijen uit op een positie die het midden houdt tussen verdergaande eenwording of de indruk dat de Europese integratie al te ver is gegaan, maar ook andere meningen komen voor. SGP-leden zijn in hoge mate eensgezind (A-score .7) in hun opvatting dat het integratieproces al te ver is gegaan (gemiddelde 6,1; modus 7), mogelijk vanwege de nog altijd levende angst 'dat het rooms-katholicisme via een verenigd Europa afbreuk zou kunnen doen aan het werk van de Reformatie in Nederland'.³³

Het geloof dat kernenergie de oplossing zou zijn van de energieproblematiek, kreeg in 1986 een knauw door de ramp in Tsjernobyl.³⁴ Langzaam maar zeker klinken er echter weer geluiden over de voordelen van de aanwending van deze energiebron. Onder de leden van ChristenUnie, CDA en SGP bestaat hieromtrent geen eensgezindheid: voor alle behandelde issues vinden we hier de laagste A-scores, met over het geheel genomen een mening die licht overhelt naar het bouwen van nieuwe centrales. Overigens leveren onze data steun aan het idee van de ChristenUnie-lijsttrekker bij de Europese verkiezingen van 2009, Peter van Dalen, dat de SGP vergeleken met de ChristenUnie 'positiever [is] over de mogelijkheden van kernenergie'.³⁵

Het criminaliteitsvraagstuk staat bij de drie partijen hoog op het prioriteitenlijstje. Van de leden van de ChristenUnie is bijna een kwart van mening dat dit probleem met voorrang dient te worden aangepakt, en onder de leden van CDA en SGP is dit verlangen niet veel minder sterk aanwezig. Daarbij zijn de leden van de drie partijen redelijk eenstemmig van oordeel dat de overheid harder mag optreden. Met gemiddelde scores van 5,7 (voor ChristenUnie en CDA) en zelfs 6,4 (SGP) en een modus van 6 (ChristenUnie en CDA) en 7 (SGP) zitten de leden van de drie confessionele partijen op dit alom van groot belang geachte 'dossier' ongeveer op dezelfde lijn.

Een laatste kwestie waarover we de mening van de leden van ChristenUnie, CDA en SGP kennen, betreft de uitzending van Nederlandse militairen in het kader van internationale missies. Daar staan de leden van de drie partijen niet onwelwillend tegenover. Gezien de gemiddelde posities (5,0 voor ChristenUnie en 5,2 voor CDA en SGP), de modus (5 voor alle drie partijen) en de A-scores van .6 (ChristenUnie en CDA) of .5 (SGP), en het feit dat binnen geen enkele partij dit vraagstuk topprioriteit heeft, zal deze kwestie waarschijnlijk in noch tussen de ChristenUnie, het CDA en de SGP tot grote onenigheid leiden.

Met betrekking tot de afzonderlijke vraagstukken zien we aanzienlijke eensgezindheid, dan weer verschil van mening (ten aanzien van het belangrijke euthanasievraagstuk en Europese integratie), tussen de leden van de confessionele partijen. Ook onderling zijn de leden van een en dezelfde partij het niet altijd

eens, met name ten aanzien van kernenergie. Hoe zit dat als we op een hoger abstractieniveau kijken naar ideologische posities en waardenoriëntaties? Als we de zelfplaatsing van de partijleden in termen van links en rechts bezien, dan merken we dat de politieke positionering van de leden van de ChristenUnie en het CDA redelijk overeenstemt, maar dat de leden van de SGP een wat afwijkende positie innemen (zie tabel 4; zie bijlage 3 voor de vraagformulering). Gemiddeld komen de onderling op dit punt niet bijster eensgezinde ChristenUnie-leden uit op 6,0, CDA'ers op 6,2 en SGP'ers op 8,2, terwijl de modus in die laatste partij op de uiterste schaalpositie 10 ligt. De leden van de SGP blijken onderling behoorlijk eensgezind in hun rechtse positionering (A-score .7), in ieder geval meer eensgezind dan de leden van de ChristenUnie (A-score .4) en die van het CDA (A-score .5).

Een tweede globale politieke oriëntatie van partijleden heeft betrekking op hun waardenprioriteit in termen van materialisme en postmaterialisme. Waar men als burger vooral belang aan hecht, zou volgens de Amerikaanse politicoloog Ronald Inglehart en velen na hem (voor Nederland onder meer de politicologen Jan van Deth en Rudy Andeweg) terug te voeren zijn op de omstandigheden en behoeften in de tijd van politieke socialisatie gedurende de *formative years*, de periode voor ongeveer het zestiende levensjaar.³⁶ Deze factoren kunnen uiteindelijk resulteren in zogenoemde materialisten, die zich primair richten op zaken als welvaart, veiligheid en orde, en zogenoemde postmaterialisten, die vooral zouden hechten aan zaken als zelfontwikkeling, milieubehoud en allerlei vormen van politieke participatie. 'Zuivere' materialisten en postmaterialisten blijken onder de partijleden van ChristenUnie, CDA en SGP niet veel voor te komen. Bij het overgrote deel van de leden gaat het om mengvormen, voor wie in de ordening van na te streven doelen zowel postmaterialistische als materialistische doelen van belang zijn. Als er al zuivere typen voorkomen, dan gaat het echter vaker om leden met een materialistische dan een postmaterialistische waardenordering. Onder de leden van de ChristenUnie is 2 procent postmaterialist tegen 14 procent materialist, bij het CDA 6 respectievelijk 28 procent; onder de SGP-leden is het aandeel postmaterialisten verwaarloosbaar tegen 28 procent materialisten.

Partijen hebben doelstellingen die zij wensen na te streven. Aan de deelnemers van het ledenonderzoek is een twintigtal mogelijke doelstellingen en waarden voorgelegd, met de vraag hoe belangrijk zij die vonden voor de eigen partij. De doelstelling die door zowel de leden van de ChristenUnie als die van de SGP het meest wordt genoemd als zeer belangrijk, is het handhaven van het christelijke karakter van Nederland. Voor drie op de vier SGP-leden is dit zeer belangrijk, en onder de ChristenUnie-leden is met 45 procent bijna de helft deze opvatting toegedaan; een in omvang bescheiden groep van 16 procent van de CDA-leden deelt deze mening. Voor de leden van de ChristenUnie komen vervolgens als zeer belangrijke doelstelling van de partij naar voren: het handhaven van normen en waarden (31 procent; onder de leden van het CDA is dit 30 procent en bij de SGP 51 procent), het bevorderen van sociale rechtvaardigheid (29 procent) en – op afstand – het bevorderen van onderling respect (12 procent). In hun keuze van

Tabel 4. Enkele algemene opvattingen partijleden ChristenUnie, CDA en SGP, 2008

	ChristenUnie	CDA	SGP
<i>zelfplaatsing links-rechts (1=links; 10=rechts)*</i>			
– gemiddelde	6,0	6,2	8,2
– modus	8	7	10
– A-score	.4	.5	.7
N=	474	432	496
<i>(post)materialistische waardenoriëntaties</i>			
– materialistisch	14	28	28
– gemengd/onbekend	84	67	71
– postmaterialistisch	2	6	0
totaal	100%	101%	99%
N=	524	470	553
<i>4 meest genoemde zeer belangrijk geachte doelstellingen partij**</i>			
– handhaven christelijk karakter land	45%	16%	75%
– handhaven normen en waarden	31%	30%	51%
– bevorderen sociale rechtvaardigheid	29%	26%	
– bevorderen onderling respect	12%		
– in stand houden rechtsstaat		16%	8%
– in stand houden Nederlandse identiteit			8%
<i>allerbelangrijkste doelstelling:</i>			
ChristenUnie: handhaven christelijk karakter land (38%; N=459)			
CDA: bevorderen sociale rechtvaardigheid (22%; N=387)			
SGP: handhaven christelijk karakter land (82%; N=467)			
<i>geprefereerde partijen in regeringscoalitie (%)</i>			
– CDA	92	98	90
– ChristenUnie	93	56	83
– D66	3	20	0
– GroenLinks	7	6	1
– PVDA	45	58	22
– PVDD	2	0	2
– PVV	1	1	8
– SGP	20	4	60
– SP	10	6	4
– ToN	–	6	8
– VVD	15	45	28
<i>meest geprefereerde coalitie</i>			
ChristenUnie: CDA-ChristenUnie-PVDA (32%; N=524)			
CDA: CDA-ChristenUnie-PVDA (20%; N=470)			
SGP: CDA-ChristenUnie-SGP (24%; N=553)			

* Zie de eerste opmerking bij tabel 3.

** De partijleden kregen in de vragenlijst twintig doelstellingen voorgelegd, plus de mogelijkheid via een open antwoordalternatief eventueel ontbrekende doelstellingen in te vullen.

het allerbelangrijkste doel komen de leden van de ChristenUnie het meest overeen met de leden van de SGP: het handhaven van het christelijke karakter van het land gaat boven alles, al is men daar bij de SGP eensgezinder in (82 procent) dan bij de ChristenUnie (38 procent).

Bij het streven naar de realisering van al die doelstellingen heeft elke partij één of meer politieke partners nodig, als we aannemen dat het praktisch uitvoering geven aan de doelstelling het beste kan geschieden door middel van een regerings-coalitie en via overheidsbeleid. Gevraagd naar hun preferenties op dit punt, wensen de leden van de ChristenUnie een coalitie aan te gaan met het CDA (genoemd door 92 procent), de PVDA (45 procent) en ten derde de SGP (20 procent). Onder de CDA-leden is de voorkeur voor de ChristenUnie als partner zo goed als even groot als die voor de PVDA (56 respectievelijk 58 procent); een zeer aanzienlijke minderheid (45 procent) van de CDA-leden ziet wat in samenwerking met de VVD. Voor de leden van de SGP, die kennelijk niet direct hun eigen partij (wensen te) zien deelnemen aan een regeringscoalitie (genoemd door slechts 60 procent), zijn CDA (90 procent), ChristenUnie (83 procent) en op afstand VVD (28 procent) en PVDA (22 procent) de meest wenselijke coalitiepartijen na volgende Tweede Kamerverkiezingen. Als het gaat om een coalitie als geheel, wensen de leden van zowel de ChristenUnie als het CDA een voortzetting van de bestaande samenwerking van ChristenUnie, CDA en PVDA – een voorkeur die onder de leden van de ChristenUnie met 32 procent sterker is dan onder de leden van het CDA (20 procent). De leden van de SGP zouden bij voorkeur een zuiver confessioneel kabinet zien, waarvan naast de ChristenUnie en het CDA hun eigen partij deel zou uitmaken.

De voor nauwe samenwerking en zeker voor een fusie benodigde politieke, inhoudelijke homogeniteit blijkt al met al slechts beperkt aanwezig. Ten aanzien van afzonderlijke politieke vraagstukken is er in sommige gevallen wel een redelijke mate van overeenstemming (onder andere inkomensvraagstuk, uitkeringen, uit-zenden militairen), maar bijvoorbeeld in het geval van het euthanasievraagstuk lijkt er een enorm verschil van mening tussen de ChristenUnie en de SGP enerzijds en het CDA anderzijds te bestaan. En het gaat dan wel om een kwestie die juist bij de leden van deze partijen uiterst zwaar weegt. Daar komt bij dat ook met betrekking tot enkele andere hete hangijzers als de integratieproblematiek en de Europese eenwording de leden van de drie partijen niet op een en dezelfde lijn zitten. Als en voor zover politieke homogeniteit van cruciaal belang is voor de nauwere samenwerking van ChristenUnie, CDA en SGP, met een eventuele fusie als climax, dan is nog een lange weg vol hobbels en valkuilen te gaan.

In de partij: leden van ChristenUnie, CDA en SGP over partij en partijlidmaatschap

Hiervoor is reeds gewezen op de beperkte theorievorming met betrekking tot fusies tussen bestaande politieke partijen. Een element dat daarbij in het geheel

Tabel 5. Enkele algemene opvattingen leden ChristenUnie, CDA en SGP over politieke partijen, 2008

	ChristenUnie	CDA	SGP
<i>Politieke partijen zijn van wezenlijk belang voor de goede werking van de democratie in ons land.</i>			
– (helemaal) mee oneens	2	2	4
– deels oneens, deels eens	4	4	7
– (helemaal) mee eens	93	94	89
totaal	99%	100%	100%
N=	515	459	528
<i>Naarmate een partij haar leden meer invloed geeft, heeft die partij meer aanzien.</i>			
– (helemaal) mee oneens	28	8	46
– deels oneens, deels eens	45	35	36
– (helemaal) mee eens	27	57	18
totaal	100%	100%	100%
N=	492	435	523
<i>Omdat de partijtop toch beslist, hebben activiteiten van partijleden zoals ik weinig zin.</i>			
– (helemaal) mee oneens	75	61	71
– deels oneens, deels eens	20	29	20
– (helemaal) mee eens	5	11	8
totaal	100%	101%	99%
N=	474	413	514
<i>In een democratische partij moeten de belangrijkste beslissingen direct door de leden genomen worden.</i>			
– (helemaal) mee oneens	27	19	48
– deels oneens, deels eens	37	37	30
– (helemaal) mee eens	36	44	22
totaal	100%	100%	100%
N=	489	433	511
<i>De voorzitter van de partij moet direct door de leden worden gekozen.</i>			
– (helemaal) mee oneens	31	8	38
– deels oneens, deels eens	23	11	18
– (helemaal) mee eens	46	81	43
totaal	100%	100%	99%
N=	492	436	515

Tabel 5. (vervolg)

	ChristenUnie	CDA	SGP
<i>Bij de Tweede Kamerverkiezingen moet de lijsttrekker direct door de leden worden gekozen.</i>			
– (helemaal) mee oneens	40	33	43
– deels oneens, deels eens	28	20	21
– (helemaal) mee eens	33	48	36
totaal	101%	101%	100%
N=	484	430	512
<i>Als partijleden eenmaal een besluit hebben genomen, zijn volksvertegenwoordigers van die partij daaraan gebonden.</i>			
– (helemaal) mee oneens	17	13	14
– deels oneens, deels eens	37	34	39
– (helemaal) mee eens	46	53	47
totaal	100%	100%	100%
N=	484	432	507

lijkt te ontbreken, is de politieke partij als zodanig. Zelfs als afzonderlijke partijen die wensen samen te gaan sociaal, programmatisch en ideologisch overeenkomen, dan nog is het ten slotte de vraag of men dezelfde opvattingen heeft over de partij als democratische institutie en organisatie waarbinnen en waarmee men gezamenlijk wenst op te trekken. Wat zien leden in een partij en hoe zou die intern georganiseerd dienen te zijn? Op basis van het ledenonderzoek kunnen we althans een eerste indruk geven van de meningen van de leden van ChristenUnie, CDA en SGP in dezen.

Allereerst kan in het algemeen worden geconstateerd dat politieke partijen van wezenlijk belang worden geacht voor de goede werking van een democratie (zie tabel 5). Een stelling met deze strekking wordt door rond de negentig procent van de partijleden onderschreven. Dat mag natuurlijk geen verbazing wekken onder leden van een politieke partij...

Partijen zijn in de regel ledenorganisaties, en de vraag is dan hoeveel die leden intern in de melk te brokkelen hebben. Niet dat dit allesbepalend is voor het aanzien van de partij overigens: het idee dat een partij meer prestige heeft naarmate zij haar leden meer invloed geeft, roept verdeelde reacties op. Het meest terughoudend zijn de SGP-leden, van wie een grote minderheid van 46 procent het met de stelling oneens is, tegen slechts 18 procent van de leden die zich erin kunnen vinden. Bij de ChristenUnie houden de leden die het ermee oneens dan wel eens

zijn elkaar in evenwicht, en is de groep die het er deels mee eens en deels mee oneens is met 45 procent de grootste groep. Voor het CDA ten slotte geldt dat een meerderheid (57 procent) van mening is dat het aanzien van de partij erbij gebaat is als de leden meer invloed hebben, en neemt slechts 8 procent een tegengesteld standpunt in.

Over een mogelijke daadwerkelijke inbreng binnen de partij zijn de partijleden beduidend minder verdeeld dan over het effect op het aanzien. In ieder geval zijn ruime meerderheden van de leden van ChristenUnie (75 procent), CDA (61 procent) en SGP (71 procent) het (helemaal) oneens met de stelling dat activiteiten van partijleden weinig zin hebben, omdat de partijtop toch alles zou beslissen. Slechts heel kleine minderheden van 5 tot 10 procent van de leden achten om deze reden activiteiten weinig zinvol.

Dat er in beginsel ruimte is voor activiteiten en inbreng van gewone partijleden, wil vervolgens niet zeggen dat de leden van mening zijn dat in een democratische partij de belangrijkste beslissingen direct door die leden moeten worden genomen. Op dit punt zal een fusiepartij van ChristenUnie, CDA en SGP nog goed moeten nadenken, gezien de bestaande verdeeldheid onder de leden van de afzonderlijke partijen. Bij de ChristenUnie is 36 procent het eens met een dergelijke ledeninbreng, maar een niet veel kleinere groep van 27 procent is het ermee oneens en een eveneens aanzienlijke groep partijleden (37 procent) is het er deels mee oneens en deels mee eens. De verdeling van meningen binnen het CDA lijkt enigszins op die bij de ChristenUnie, met iets meer overwicht voor de leden die het eens zijn met de stelling. Van de SGP-leden is echter bijna de helft het ermee oneens en vormt de groep die voorstander is (22 procent) van een dergelijk grote inbreng van partijleden, nog niet de helft van het aandeel tegenstanders (48 procent).

Het vraagstuk van de interne partijdemocratie staat de laatste jaren binnen partijen hoog op de agenda.³⁷ In enkele partijen hebben leden zelfs het recht om de partijvoorzitter en/of de lijsttrekker direct te kiezen. Binnen de drie confessionele partijen bestaat steun voor deze praktijk, al lijken de partijleden er meer voor te voelen om hun partijvoorzitter dan hun lijsttrekker voor Tweede Kamerverkiezingen direct te kiezen. Onder ChristenUnie-leden bijvoorbeeld vindt 33 procent dat de lijsttrekker en 46 procent dat de voorzitter direct door de leden moet worden verkozen, terwijl 40 respectievelijk 31 procent daartegen is. In het CDA is een grote meerderheid van vier op de vijf leden het eens met de stelling dat de voorzitter direct door de leden moet worden gekozen, maar is nog (net) niet de helft (48 procent) die mening toegedaan als het gaat om de lijsttrekker. Heeft men het schrikbeeld van de interne strijd tussen de vvd'ers Mark Rutte en Rita Verdonk in het voorjaar van 2006 voor ogen? Onder de leden van de SGP bestaat eveneens minder behoefte aan de directe verkiezing van de lijsttrekker dan de voorzitter, maar ook voor die laatste optie is geen meerderheid te vinden. Deze zekere terughoudendheid binnen de eigen ledenorganisatie is toch enigszins opmerkelijk, omdat de partijleden in hun relatie met de gekozen volksvertegenwoordigers juist een heel stevige vinger in de pap wensen te hebben. In alle drie de partijen blijkt

namelijk ongeveer de helft van de leden het eens te zijn met de stelling dat volksvertegenwoordigers van een partij gebonden zijn aan een door de partijleden genomen besluit.

Slotopmerkingen

‘Wat enkele decennia eerder nog voor onmogelijk werd gehouden, gebeurde uiteindelijk in 1980: een fusie van protestantse en katholieke partijen’, merkt de politicoloog Ruud Koole op in zijn schets van het ontstaan van het CDA.³⁸ Als we op basis van wijsheid achteraf 1952 noteren als het jaar waarin de gedachtevorming over eenwording van ARP, CHU en KVP serieus aanvang heeft genomen, dan zitten er bijna drie decennia tussen dat moment en de uiteindelijke fusie.³⁹ We hebben dus nog de nodige tijd om te denken over en te wennen aan de op dit moment bepaald onwaarschijnlijke fusie van de ChristenUnie, het CDA en de SGP.

En zelfs op basis van ons hoogst speculatieve perspectief kan niet of nauwelijks worden aangegeven of het ooit zover zal komen. Een vergelijking van partijleden van de drie partijen op basis van het onderzoek uit 2008 laat weliswaar overeenkomsten zien, maar ook aanzienlijke verschillen. Anders geformuleerd: de drie partijen die in ons verre toekomstbeeld een en dezelfde partij vormen, hebben vooralsnog een eigen, karakteristiek ledenbestand. In de meest gestileerde versie zien we ‘het’ partijlid van de ChristenUnie als een hoogopgeleide protestantse man van 53 jaar oud die zichzelf tot de gewone middenklasse rekent, wekelijks een kerkdienst bijwoont en zichzelf in politieke zin gematigd rechts acht. Hij leest het *Nederlands Dagblad* en is lid van de Evangelische Omroep. Hij zou willen dat euthanasie wordt verboden en dat de criminaliteit harder wordt aangepakt. Ten aanzien van sociale uitkeringen en de verdeling van inkomens gaat hij akkoord met de bestaande situatie. Allochtonen mogen zich best wat meer aanpassen aan de Nederlandse cultuur en gewoonten, en de Europese eenwording is in zijn ogen iets te ver gegaan. Niet dat hij zich van de wereld afsluit: hij neigt naar steun voor de bijdrage van Nederland aan militaire missies elders. Hij is er nog niet uit of er nieuwe kerncentrales moeten worden gebouwd. Als hij het voor het zeggen zou hebben, worden problemen van integratie en criminaliteit met voorrang aangepakt en opgelost – bij voorkeur in een kabinet van ChristenUnie, CDA en PVDA – en dient zijn partij nadrukkelijk te streven naar de instandhouding van het christelijke karakter van Nederland, de handhaving van normen en waarden en het bevorderen van sociale rechtvaardigheid. Hij is trouwens overtuigd van het wezenlijke belang van politieke partijen voor de goede werking van de democratie en wil als partijlid enige zeggenschap binnen de partij, maar vindt het niet nodig overal het laatste woord over te hebben.

Dat is toch een andere burger dan het gemiddeld wat strengere lid van de SGP, een niet bijzonder hoogopgeleide man die minstens eens per week zijn protestantse geloof in de kerk beleeft, het *Reformatorsch Dagblad* als lijfblad heeft en liever

geen lid van een omroep is, zich uitspreekt tegen het huidige euthanasiebeleid en van mening is dat minderheden zich dienen aan te passen aan de Nederlandse cultuur, vindt dat de Europese integratie te ver is gegaan en dat criminaliteit harder mag worden bestreden, zich aan de rechterkant van het politieke spectrum plaatst, en eerst en vooral wenst dat zijn partij ernaar streeft het christelijke karakter van Nederland te handhaven, liefst in een kabinet van zijn partij met CDA en ChristenUnie. Of, nog weer anders, het vergeleken met de leden van ChristenUnie en SGP duidelijk minder kerkse lid van het CDA, een man die de 65 reeds is gepasseerd en weliswaar gelovig is maar niet elke week naar de kerk gaat, het dagblad *Trouw* leest en lid is van de NCRV, meent dat euthanasie mag worden toegestaan, zich niet scherp tegen verdergaande Europese integratie uitspreekt, als belangrijkste doelstelling van zijn partij het bevorderen van sociale rechtvaardigheid ziet, en ten aanzien van mogelijke coalities een voorkeur heeft voor het zittende kabinet van zijn partij met PVDA en ChristenUnie, dus zonder SGP.

Maar nogmaals: dat alles sluit niet uit dat samenwerking op termijn mogelijk is, en een fusie ooit denkbaar. Het voorbeeld van het CDA geeft, zoals gezegd, aan dat het ongeveer dertig jaar kan duren om het onmogelijke te realiseren. We wachten dan ook rustig af. Immers, 'die haastig is van gemoed, verheft de dwaasheid' (Spreuken 14:29).